
Стела Дерменджиева, Боянка Димитрова /
S. Dermendjieva, B. Dimitrova

**“ГЛОБАЛНИТЕ ПРОМЕНИ И ПРОБЛЕМИ”
В ОБРАЗОВАТЕЛНИЯ ПРОЦЕС ПО ГЕОГРАФИЯ
И ИКОНОМИКА**

Global changes and problems in Geography and Economics teaching process

Global issues possess various characteristics, i.e. cultural and political, social and economical, demographical, geographical, ecological, military and political, judicial, etc. Global issues form global conflicts that can be identified and summarised in four big groups: social conflicts, ecological conflicts, moral and ethical conflicts, opposing examples and dimensions.

Geography as a science and a study subject has a great cultural potential. One of the possibilities for the development of that potential is the employment of contemporary didactical methods and techniques in order to solve the existing problems and controversies in our dynamic time.

The current article's aim is to present some didactical reasons for studying 'Global changes and problems' and emphasize the opportunities for successfully employing theory into practice. The article examines the contextual meaning of the term as well as its dimensions, current state and the existance of the issue in the curriculum and the geography and economics textbooks (9th -12th grade). It also studies possible didactical solutions and models. The analysis of the textbooks aims at discovering the possibilities for practice. Moreover, a subject of research is the apparatus for practical development-questions and tasks.

The theoretical analysis of the literature review also prompts us to reach general conclusions in regard to the methods of teaching. We also explore some ideas for interactive strategies, the employment of which offers a slightly different approach towards the contemporray global issues, which can link their existance and development to the process of globalization.

Настоящата статия има за цел да представи някои дидактически основания за изучаване на “Глобалните промени и проблеми” с акцент на възможностите за практическа реализация на теорията. В статията в последователен план се разглеж-

дат съдържателният аспект и неговите направления, състояние и присъствие на проблема в нормативната база и учебната документация за обучението по география и икономика в V–XII клас, разглеждат се възможни дидактически решения и модели.

През втората половина на миналия век в практиката на обучението по география главната идея при подбора на учебното съдържание по география и организацията на процеса на обучение се състоеше в пренос на основите на научното географско знание като сложна и относително цялостна система, в която водещи елементи бяха понятията. Доминиращият принцип за научност съответстваше на стратегическата цел на училищната география – формиране на научна географска картина за света. Цялата система на обучение се стремеше да формира предимно научно, рационално познание, което се явяваше географското мислене и се приемаше като идеал и педагогическа норма.

В XXI век се оказва, че това не е достатъчно. В образователната практика се появи принципът за хуманитарната педагогика, насочена не към формиране на личността, а към нейното свободно творческо развитие. Тази идея, разгледана в контекста на глобално развиващия се свят, има тясна зависимост с усещането за надигаща се глобална катастрофа в отношенията на системата *човек – общество – природа*. Никога до сега човечеството не е осъзнавало толкова ясно, че вярата в господството над природата е илюзия; че откриването на пътя към Космоса не решава проблемите на 2,5 пъти нарасналото население в рамките само на едно поколение, че планетата може да не издържи непосилното натоварване, резултат от дейността на човека. Не е осъзнавало, че предотвратяването на глобална катастрофа е възможно само със съвместните и координирани усилия на всички научни направления, на всички нива на учене, творчество и откриване.

В настоящия момент все по-голямо обществено признание получава идеята, че един от показателите за прогреса на нашето общество може и трябва да бъде съвкупността на природоресурния потенциал, който ние като общество сме готови да предадем на потомците и способността ни да осигурим стабилно и устойчиво развитие на природните процеси и благоприятна среда на обитаване.

В този контекст се явява и необходимостта от образование на подрастващите в глобалните проблеми на съвременността.

Трудно е да дадем точно определение на глобални проблеми и да установим степента, в която те са свързани с глобализацията. И ако пък приемем, че проблемите с глобален характер растат, търсенето на решение също трябва да се “глобализира”, т.е. да стане част от световната грижа и съответно политика.

Съществуват различни концепции, някои от които стигат и до създаването на световна, “глобална” държава. Но тъй като това е утопична представа, поне за обозримо бъдеще, а и според преобладаващото мнение въобще не е нужна, в епохата на глобализацията се търсят други, нови организационни форми. В политически план се говори за “Global Governance” – глобално управление. То се определя като: световно управление без правителство; световна вътрешна политика; световна

политика на реда; политиката през 21 век; концепция, противоположна на неолиберализма; отговор на глобализацията.

Ако обаче ограничим изходната си точка и я привържем към учебната и образователна дейност, битува схващането, че глобалните проблеми са изражение на дисбаланса на общественото развитие и природата. Според Лавров и Сдасюк (1985) глобалните проблеми възникват в резултат от обективното развитие на обществото и създават заплахата за цялото човечество, затова и решаването им изисква обединените усилия на световното общество.

Те имат разнообразен характер – културно-политически, социално-икономически, демографски, природно-ресурсен, екологичен, военно-политически, юридически и пр.

Според Дирк Меснер глобалните проблеми се извяват в глобални конфликти, които могат да бъдат обобщени и класифицирани в четири големи групи: социални конфликти; екологични конфликти; морално-етични конфликти; конкуриращи се примери и стойности.

Къде е мястото на географията като учебна дисциплина в тълкуването, разбирането и практическото действие, свързани с глобалните проблеми? Географията като наука и като учебна дисциплина притежава огромен културнотворчески потенциал. Той може да бъде изразен чрез използването на съвременни дидактически методи и похвати за подготовка за решаване на съществуващите проблеми и противоречия в нашия динамичен век.

Учебната документация, регламентираща обучението по темата в курса по география в средното училище може да бъде разгледана на няколко нива: очаквани резултати на ниво държавни образователни изисквания по темата; очаквани резултати на ниво учебна програма, по теми; възможности на заложеното в учебниците учебно съдържание.

В съдържателен план конкретизацията на очакваните резултати, формулирани като знания, умения и отношения, на ниво степен/етап са формулирани в Наредба № 2 от 18 май 2000 г. за учебно съдържание на МОН¹. Те са разписани в одобрените от МОН учебни програми за съответни класове^{2,3}. **(Приложение 1):**

☞ В курса V–VII клас глобалните проблеми на съвременността се разглеждат частично, посочват се техни конкретни проявления – в общ или регионален план, но те не се формулират като глобални. Акцентира се на природните ресурси и тяхната оскъдност (V клас) и на проблемите, свързани с населението (VI–VII клас).

☞ В учебното съдържание са включени екологичният, суровинно-енергийният и демографският проблем, които реално са най-близко до жизнения и социален опит на учениците и са в най-голяма степен разбираеми за тях.

Клас / Вид подготовка	Ядро на УС	Стандарт	Тема
V	ЗП 1. Земята като планета и нейният природен облик	4. Разбира осъдността на повечето природни ресурси, необходимостта от рационалното им използване и опазването на околната среда. ▪ Обяснява осъдността на някои природни ресурси и необходимостта от рационалното им /разумно, икономично/ използване	1. Природни ресурси на Земята ▪ Изразява мнение за необходимостта от разумното използване на природата.
VI-VII	ЗП 3. Географска картина на света	3. Разкрива особеностите на населението и неговата стопанска дейност по континенти и прави изводи за проблемите им. ▪ Изразява мнение за типични проблеми на населението, на стопанството на континента, м политическия живот.	1. Население на Африка/Южна Америка/Азия ▪ Изразява мнение за типичните проблеми на населението/недохранване, неграмотност, епидемии, военни конфликти/ проблеми продължителен проблем; епидемии; конфликти....
IX	ЗП 1. Природна структура и ресурси на Земята	4. Изяснява глобалните проблеми, свързани с опазването и рационалното използване на природните ресурси и околната среда; познава концепцията за устойчиво развитие. ▪ Разбира същността, причините и последиците от проявлението на суровинно-енергийния и екологичния проблем ▪ Анализира различни документи по проблема и прави изводи ▪ Оценява значението на концепцията за устойчиво развитие при решаване на глобалните екологични проблеми	7. Глобални проблеми - суровинно-енергичен и екологичен ▪ Познава причините за възникването на суровинно-енергийния проблем и пътищата за неговото решаване ▪ Илюстрира с примери екологичните последици от замърсяването на околната среда ▪ Анализира статистически материали и прави изводи за тенденциите в изменението на околната среда ▪ Знае принципите, целите и значението на концепцията за устойчиво развитие ▪ Коментира дейността и ролята на международни правителствени и неправителствени организации по проблемите на устойчивото развитие
	2. География на населението и селищата	2. Изразява отношение към демографския проблем и аргументира начините за неговото решаване ▪ Познава същността на демографския проблем ▪ Предлага пътища за решаване на демографския проблем, основавайки се на концепцията за устойчиво развитие.	2. Демографския проблем и демографска политика ▪ Доказва връзката между демографския проблем и други глобални проблеми на човечеството

	<p>4. Излага знания за глобалните проблеми на съвременността /сурвинно-енергия, екологичен, продроволствен и други и аргументира пътища за тяхното решаване</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Познава глобалните проблеми на съвременността и тяхното реално проявление ■ Разглежда глобалните проблеми като резултат от взаимодействието в системата природа – общество – стопанство ■ Обосновава предложения за решаване на глобалните проблеми, изхождайки от концепцията за устойчиво развитие 	<p>3. Политическа и стопанска организация на обществото. География на световното стопанство</p>
<p>7. Глобални проблеми на съвременността</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Обяснява причините за възникването на сурвинно-енергия, продроволствен, екологичен и демографски проблем ■ Разкрива ролята на концепцията за устойчиво развитие ва решаване на глобалните проблеми ■ Обосновава значението на географията за решаването на глобалните проблеми ■ Разработва есе и реферат по посочените проблеми 	<p>5. Обяснява принципите на международното сътрудничество и дейността на някои международни организации; прави заключения относно ролята на „глобализацията“ за нарастващата зависимост между страните</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Излага знания за международни организации - ООН, ЕС, ЮНЕСКО, НАТО ■ Обяснява ролята на глобализацията за съвременното развитие на стопанството и обществото ■ Обосновава необходимостта от международно сътрудничество в съвременната политическа обстановка 	
<p>8. Световни регионални и международни организации</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Обяснява принципите на международното сътрудничество ■ Знае дейността на ООН, ЕС, ЮНЕСКО, НАТО ■ Обосновава ролята на международното сътрудничество за опазване на световния мир и за преодоляване на регионалните конфликти 		<p>1. Природна структура и ресурси на Земята</p>
<p>2. Проблемът за глобалните климатични промени</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Разбира причините за глобалното затопляне на климата и за изтъняване на озоновия слой ■ Прогнозира какви ще бъдат последиците от глобалното затопляне 	<p>1. Обяснява процесите на глобалното затопляне на климата и изтъняване на озоновия слой</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Разбира процесите на глобалното затопляне на климата ■ Оценка ролята на човека за глобалните промени в атмосферата 	<p>3. Политическа и стопанска организация на обществото. География на световното стопанство</p>
<p>3. Съвременни форми на международната икономическа интеграция</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Знае предпоставките за извършващите се интеграционни процеси в света ■ Проследява появата и развитието на интернационалните и глобализационни процеси в световното стопанство – транснационални компании ■ Оценка регионалните особености на световното стопанство – ФАО, СТО, ЕС, НАФТА, ЕАСТ ■ Оценка предимствата на зоните за свободна търговия 	<p>2. Обяснява ролята на специализацията, конкуренцията и инвестициите за развитието на икономиката</p>	

XI	ПП	2. География на населението и селищата	1. Анализира демографския проблем и дискутира географските аспекти на проявлението му в различните части на света	5. Демографският проблем и промената се природна и социално-икономическа картина на света <ul style="list-style-type: none"> ▪ Разкрива връзката между демографския и родоволствения проблем ▪ Доказва зависимостта между демографския проблем и социалните проблеми, здравеопазването, образованието, услугите в географските региони. ▪ Анализира статистически материали и извежда тенденции. ▪ Доказва връзката между демографския проблем и икономическото развитие. ▪ Проучва документи по проблемите и изразява мнение относно решаването им. 1. Глобализация и съвременни миграции <ul style="list-style-type: none"> ▪ Разбира връзката между глобализацията и съвременните миграции 2. Миграции в обединяваща се Европа – тенденции и регулиране
			2. Разграничава типове възпроизводство и обяснява миграциите на населението <ul style="list-style-type: none"> ▪ Доказва връзката между глобализацията и съвременните миграции 1. Дискутира проблемите, свързани с управлението на водните, почвените и биологичните ресурси и твърдите отпадъци <ul style="list-style-type: none"> ▪ Знае регионалните различия в усвояването на природните ресурси и прехода към устойчиво развитие ▪ ▪ Изработва учебен проект за използване на ресурсите на глобално, регионално и локално равнище 3. Анализира основните форми на международно икономическо сътрудничество <ul style="list-style-type: none"> ▪ Разкрива връзките между глобализацията и регионалното развитие на света ▪ Привежда примери за форми на икономическо сътрудничество между отделни страни 	2. Регионализъм и глобализация <ul style="list-style-type: none"> ▪ Познава същността на регионализма и глобализацията ▪ Оценява последиците от глобализацията ▪ Съставя ученическа прогноза за развитието на регионализма и глобализацията в средата на XXI век
		1. Природна структура и ресурси на Земята		3. Екологични проблеми
		3. Политическа и стопанска организация на обществото. География на световното стопанство		1. Международно разделение на труда – съвременни тенденции на развитие и транснационални корпорации <ul style="list-style-type: none"> ▪ Обяснява същността на икономическата глобализация на съвременния свят и разкрива причините за нея

XII	Природна структура и ресурси на Земята	<p>1. Оценява концепцията за устойчиво развитие като глобална концепция</p> <ul style="list-style-type: none"> • • Разкрива причините за възникване на концепцията за устойчиво развитие като глобална стратегия • • Оценява концепцията за устойчиво развитие като средство за решаване на глобалните проблеми на съвременността <p>3. Обяснява ролята на специализацията, конкуренцията, инвестициите за развитие на икономиката</p> <ul style="list-style-type: none"> • • Разкрива ролята на специализацията, конкуренцията, инвестициите за развитие на регионалните икономически обединения на страните на ЕС 	<p>8. Новите технологии – път за запазване на ресурсите и решаване на проблемите</p> <ul style="list-style-type: none"> • • Оценява новите технологии като средство за запазване на ресурсите и за решаване на суровинно-енергийния, екологичния и продоволствения проблем • Доказва възможностите на новите технологии за нов тип развитие на света – устойчиво развитие
	Политическа и стопанска организация на обществото, География на световното стопанство	<p>2. Сравнява степента на стопанско развитие на отделни страни по основни социално-икономически показатели, извежда проблеми и тенденции</p> <ul style="list-style-type: none"> • • Доказва приноса на международните и регионални икономически обединения за повишаване темповете на икономическо развитие на отделните страни 	<p>1. Ролата на инвестициите, специализацията и конкуренцията в развитите страни, страните на прехода и развиващите се страни</p> <ul style="list-style-type: none"> • • Разкрива абсолютните и относителни предимства на регионалните икономически обединения, резултат от специализацията и конкуренцията.
	Географски региони в света и страните в тях		<p>3. Световни икономически организации – Световна банка, Световна търговска организация/СТО, Международен валутен фонд/МВФ). Роля и функции за поддържане на постоянен икономически растеж в националните пространства</p> <p>4. Роля и функции на транснационалните компании /ТНК/ в съвременното стопанство, ТНК в стопанствата на икономически развитите страни, на страните в преход към пазарно стопанство, на страните от Третия свят</p> <p>5. Развитие на световното стопанство: от регионализация към глобализация</p> <ul style="list-style-type: none"> • Разкрива предпоставките за преход към глобализация. Доказва тенденцията за глобализация на световното стопанство. • Проучва причините за възникването на движението антиглобализъм. Анализира материали от периодичния печат и се запознава с мотивите на противниците на глобализацията.
		<p>1. Оценява ролята на международните организации за мира и стабилността в света</p> <ul style="list-style-type: none"> • • Очертава ролята на международните организации за развитието на отделни райони и страни 	<p>1. Глобалното развитие на Съвременния свят – тенденции и закономерности</p> <ul style="list-style-type: none"> • Доказва глобализацията на света като закономерност на съвременното развитие • Изразява гражданска позиция по проблемите на глобализацията • Участва в дискусия <p>2. Световни международни организации и новия световен ред – роля, функции, права</p> <ul style="list-style-type: none"> • Знае ролята, функциите и правата на световните и регионалните международни организации • Дискутира ролята на тези организации за създаване на новия световен ред <p>3. Съвременни конфликти в света и ролята на международните организации за решаването им</p> <ul style="list-style-type: none"> • • Разкрива ролята на международните организации

☞ В гимназиалната училищна степен осезателно е присъствието на темите за глобалните проблеми на човечеството в задължителната подготовка – IX клас.

☞ Значително по-голямо място на разглеждането на глобалните проблеми се отделя в курсовете по профилирана подготовка по география и икономика IX–XII клас. Характерът и предназначението на този вид подготовка предпоставят разглеждането на проблемите в контекста на процесите, предизвикали появата и развитието им.

☞ По отношение на заложените очаквани резултати осезателно е по-сериозното присъствие и вероятното очакване за най-висока степен на завършеност и формиране на умения и компетенции (оценка, разработване на проект и т.н.) от по-висш порядък в профилираната подготовка в XII клас.

В обобщение може да се каже, че това структуриране във времето и вида на подготовката от една страна е обективно обусловено от доста малкия и недостатъчен годишен хорариум на курсовете в V–VIII и IX–X/XI класове. В същото време обаче, това означава, че доста сериозни и значими проблеми на нашето ежедневие, касаещи живота и средата на всеки човек на планетата, остават извън вниманието на голяма част от младите хора, обучавани в училище. Сериозното присъствие в профилираната подготовка стимулира децата с изявен интерес към географското познание и в същото време за всички останали ученици разбирането и усвояването на граждански компетенции по важни въпроси на съвременното остава в полето на други учебни дисциплини.

Прегледът на одобрените от МОН учебници цели да разкрие съществуващите в тях възможности за приложение на актуални методи при учебно съдържание "Глобални промени и проблеми". Обект на изследване е апаратът за организиране на усвояването – *въпроси и задачи* (виж Приложение 2).

Въпросите и задачите са структурен компонент на учебника, съдържащ потенциал за използване на съвременните методи и за организиране на учебно-познавателната дейност на учениците на различни равнища. В зависимост от мястото в урока, въпросите и задачите изпълняват определени функции: в началото на урока – за актуализиране на знания и умения; за мотивиране и организиране дейността в новата методична единица; за провокиране на мисленето; в текста – за актуализиране на стари знания; за работа с различни източници на информация; за правене на сравнения, обобщения и изводи; за активизиране на творческото мислене и дейност; в края на урока – за възпроизвеждане на изученото; за затвърдяване, осмисляне и обобщаване на знанията; за прилагане на знания и умения в различни ситуации; за свързване на програмния материал с родния край

№	клас/ издателство/ вид подготовка/Тема	Въпрос	В края на урока – контрол и самоконтрол
1	XII/Сиела/ПП «Нови технологии и природоползване»	Какво е значението на новите технологии за природоползването?	В края на урока – контрол и самоконтрол
2	„Демографският проблем и неговото отражение върху човешките ресурси“	Обяснете връзката между тези проблеми? Демографският, за изхранването, енергийната осигуреност, екологичният, минерално-суровинният, на мира и войната!	В хода на урока
3		В какво се изразява глобалния демографски проблем?	В края на урока – контрол и самоконтрол
4	XII/Сиела/ПП	Кои са пътищата за решаване на глобалния демографски проблем?	В началото на урока, като опорни за последващата тема
5	„Демографският проблем и влиянието му върху развитието на света“	Какви са демографските проблеми на България?	В текста на урок „Демографският проблем и влиянието му върху развитието на света“
6		Защо посочените проблеми са глобални?	
7		Как се отразява това върху стопанското развитие на определена страна? (б а-застаряване на населението)	
8		Как това влияе върху развитието на страната от гледна точка на пазарите, отбранителната й способност и др.? (б а-застаряване на населението)	
9		Каква е същността на продоволствения проблем?	
10		Обяснете връзката между бедност, висока смъртност, ниска раждаемост, ниска образованост.	
11	„Екологични проблеми“	Защо екологичните проблеми се проявяват по различен начин в различните страни?	В края на урока-контрол и самоконтрол
12		Коментирайте връзката между глобалните екологични проблеми.	
13		Посочете пътищата за решаване на съвременните екологични проблеми.	
14	X/Просвета/ЗП „Глобални проблеми на съвременността. Движение към устойчиво развитие“	“Мисли глобално, а действай локално” - Съобразявате ли се в ежедневието си с тази идея? Обосновайте отговора си. Дайте конкретни примери.	В началото на урока, за обосноваване необходимостта и за степен на формираност на модели на поведение.
15			В хода на урока
16		Разкрийте ролята на международната търговия при решаване на суровинно-енергийния проблем, като имате пред вид, че 43% от минералните суровини в света са в икономически развитите страни, 32% - в развиващите се и 25% - в ОНД и Китай.	В хода на урока
17		Анализирайте таблица 6/Световен енергиен баланс през XX век/. Проследете използването на всеки един от световните енергийни източници през XX в. Кои са причините за промяната на отношението между тях? Кои енергийни ресурси оказват най-голямо влияние върху съвременното световно стопанство? Къде са концентрирани тези ресурси?	
18		Използвайте знанията си от VIII клас и обосновайте механизма на парниковия ефект, на разширяването на озоновата дупка, напустиняването и киселинните дъждове.	
19		На фиг. 36 е показано участието на основните групи страни в замърсяването на атмосферата с въглероден диоксид. Изчислете относителния дял на трите групи страни за 1999 г.	
20		Разкрийте същността на суровинно-енергийния и екологичния проблем. Дайте конкретни примери за проявлението им.	В края на урока– контрол и самоконтрол
21		Коментирайте връзката оскъдност на ресурсите – безкрайност на човешките потребности. Посочете най-малко три начина за решаване на суровинно-енергийния проблем. Какъв е Вашият принос за решаване на глобалните проблеми?	

22	„Демографски проблем и демографска политика“	Ползвайте приложение 1 и проследете промените в броя на населението през XX н., общо и по континенти. Направете изводи.	В началото на урока – да се стигне до същността на проблема
23		Дайте примери за нерационално използване на природните ресурси, свързано с високите темпове на нарастване на населението в света.	В хода на урока
24		Посочете конкретните мерки за подобряване на демографската политика в развитите страни и в страните от Третия свят.	В края на урока– контрол и самоконтрол
25		Характеризирайте демографските и социалните проблеми на развитите страни и на страните от Източна Европа.	
26		Стравите от Източна Европа.	
27		Приведете доказателства за връзката на демографския проблем с останалите глобални проблеми на човечеството.	
28		Проучете демографския проблем на избрана от Вас страна. Изгответе научно съобщение. Изработете схема, която да отразява връзките между типа възпроизводство на населението, демографската ситуация, свързана с него....., териториите, в които тя се проявява, основните насоки на демографската политика.	
29	«Глобални проблеми на съвременността»	Разрешими ли са глобалните проблеми на човечеството?	Дискуссионни въпроси за провеждане на урок-дискусия
30		В състояние ли е съвременното човечество да се справи с предизвикателствата на XXI век?	
31		Географската наука е водеща при решаването на глобалните проблеми. Формулирайте вашите тези и подберете доказателства за тях.	
32		Припомнете си същността на демографския проблем и насоките на демографската политика в страните от Третия свят и в развитите страни. Направете опит да предложите два модела за преодоляване или ограничаване на този проблем по региони. Мерките, които ще предложите трябва да бъдат демократични по характер и хуманни по същност.	Подпомагащи дискусията въпроси
33		Проследете тенденциите в изменението на размера на обработваемата земя на човек от населението. Направете изводи. С кои глобални проблеми свързвате тази тенденция? – по фиг.91-производство на зърно в света	
34		Анализирайте данните от табл. 32. Какъв глобален проблем илюстрират те? Дайте предложение за решаването му. – таблица за средногодишния темп на нарастване на производството на зърно и на населението в света(в%/	
35	„Какво знаем и какво можем в края на учебната година“	Какви са основните проблеми на човечеството в края на XX в. и от какво са породени?	Задача за преварителна подготовка в къщи
36	IXПролетта/ПП	Анализирайте фиг.3 и направете изводи за необходимостта от глобална стратегия за решаването на проблема «парников ефект».	В хода на урока
37	„Проблемът за глобалните климатични промени“	Прогнозирайте какви ще бъдат последиците, ако продължи повишаването на температурите в различните географски ширини.	
38		Припомнете си ролята на озоновия слой за живота на Земята. Прогнозирайте последициите от неговото идъняване и разширяване на Т.н. озонови дупки.	
39		Прроучете литературни източници за проблема «киселини дъждове». Приведете конкретни примери за нарушения в околната среда, причинени от тях. Локализирайте териториите с чести поражения.	
40		Обяснете причините за глобалното затопляне на климата и прогнозирайте последиците при продължаващо увеличение на температурите.	В края на урока– контрол и самоконтрол
41		Характеризирайте проблема «изтъняване на озоновия слой»	

42		Защо киселинните дъждове се отнасят към проблемите, застрашаващи оцеляването на човечеството? Мотивирайте отговора си, като ползвате и резултатите от проучването.	В хода на урока
46	"Екологичен мониторинг"	Посочете причините за възникване на екологичния проблем. Дайте пример за проявление на му на глобално и регионално равнище.	В края на урока – контрол и самоконтрол
44		Как бихте формулирали проблемите, възникнали като резултат от антропогенното въздействие в глобален мащаб, ако трябва да ги представите за решаване пред международни организации, занимаващи се с проблемите на околната среда.	В хода на урока
45	IX/Нова звезда/ЗП	Опитайте се да формулирате и други начини за решаване на енергийния проблем?	
46	"Суворинно-енергиен и екологичен проблем на планетата"	Дайте примери в потвърждение на това, /б.а. неравномерно разпределение на минерално-енергийните ресурси/, припомняйки си изученото в 6-7 клас за полезните изкопаеми на континентите.	В края на урока – контрол и самоконтрол
47		Кои са основните причини за възникването на суворинно-енергийния проблем?	
48		Кои минерални суровини критично намаляват?	
49		Каква е алтернативата на недостига на минерални суровини?	
50		Кога възниква енергийния проблем в света?	
51		Какви са пътищата за преодоляване на енергийния проблем?	
52		Кои са най-общите основни черти на екологичния проблем?	
53	"Демографски проблем и демографска политика в света"	Посочете причините, довели до скокообразното нарастване на населението в страните от Азия, Африка и Латинска Америка?	В края на урока – контрол и самоконтрол
54		Разкрийте различията между демографски проблем и демографска ситуация.	
55	"Глобални проблеми на човешкото развитие"	Потърсете допълнителна литература, разкриваща по-подробно особеностите на посочените проблеми /б.а. – суворинно-енергиен и екологичен/.	В хода на урока
56		Въз основа на материала в този урок проведете дискусия на тема «Глобални проблеми на съвременността и пътища за тяхното решаване». Изгответе реферат по някоя от изложените в урока тези или проблеми.	
57	IX/Анубис/ЗП	В какво се състоят суворинно-енергийният и екологичният проблем на човечеството? Защо се определят като глобални проблеми?	В края на урока – контрол и самоконтрол
58	"Суворинно-енергиен и екологичен проблем"	Какви са възможните мероприятия за опазване на екологичното равновесие?	
59		Каква според вас е ролята на различните екологични движения и организации за решаването на екологичните проблеми?	
60	"Природна структура и ресурси на Земята"	Въз основа на знанията си за природните ресурси в България характеризирайте измеренията на проблема /б.а. – суворинно-енергиен и екологичен/ за нашата страна.	В хода на урока
61		Как оценявате възможностите на човечеството да се справи с този проблем /б.а. – суворинно-енергиен и екологичен/ ?	
62	"Демографски проблем и демографска политика"	Каква е същността на демографския проблем? Защо той се определя като демографски проблем на човечеството?	В края на урока – контрол и самоконтрол
63		Какви са измеренията на демографския проблем в различните групи страни?	
64		Обяснете насоките на демографската политика в различните групи страни?	
65	"Продоволствен проблем"	Какво представлява продоволственият проблем и кои са основните му аспекти?	В края на урока – контрол и самоконтрол
66		Как се проявява продоволственият проблем в различните части на света? Съществува ли този проблем в България?	
67		Кои са причините за съществуването на глад на планетата?	
68		Коментирайте основните пътища за преодоляването на продоволствения проблем. Предложете и други мероприятия в тази насока.	

69		Каква е връзката на продонолствения проблем с другите глобалнипроблеми на човечеството?	
70	IX/Анубел/ПП „Проблемът за глобалните климатични промени“	В каква степен глобалното затопляне би предизвикало съответни явления в живота на нашата планета?	В края на урока – контрол и самоконтрол
71	„Съвременни проблеми и тенденции в социално-икономическото развитие на страните в света“	Какви са вашите вихдания за успешното решаване на енергийно-суровинния проблем? Ще може ли светът да разчита на използването на вторични суровини, на пластмаси, като заместител на металите, на производството на нискометални машини и съоръжения?	В хода на урока
72	IX/Смела/ЗП „Глобални екологични проблеми“	Обяснете причините за възникването на възникването на глобалните екологични проблеми.	В края на урока – контрол и самоконтрол
73	„Демографски проблеми и демографска политика“	Какво е съдържанието на понятията «Демографска ситуация», «Демографски проблем» и «демографска политика»?	В края на урока – контрол и самоконтрол
74		Какви различия се наблюдават в демографската ситуация в различните континенти?	
75		Изяснете причините за тях.	
76	„Глобални проблеми и устойчиво развитие“	Дайте примери за региони и страни, в които се провежда различна демографска политика.	В хода на урока
77		Сравнете с темповете на демографско нарастване /б.а. натеповете на нарастване на световния брутен продукт/.	
78	IX/Смела/ПП „Съвременни изменения на климата“	Дайте примери, илюстриращи нарастването на антропогенното въздействие върху географското пространство.	В края на урока – контрол и самоконтрол
79		Обяснете същността на парниковия ефект?	В края на урока – контрол и самоконтрол
80		Какви ще бъдат последиците от глобалното затопляне на природната среда?	
81		Как ще повлияе глобалното затопляне на климата върху живота и стопанската дейност на хората?	
82	„Намаляване на озона в стратосферата“	Кои са главните източници на вещества, разрушаващи озоновия слой?	В края на урока – контрол и самоконтрол
83	IX/Булвест/ЗП „Суровинно-енергиен и екологичен проблем“	Какви мерки се предприемат за опазване на озоновия слой? Какво възпрепятства тяхното ефективно прилагане?	В началото на урока
84		Защо суровинно-енергийният и екологичен проблем са основни проблеми на съвременното човечество?	В хода на урока
85		Какви са последиствията от използването на различните природни ресурси? Дайте примери.	
86		Дайте най-малко 3 обяснения за необходимостта от безотпадъчни технологии в бъдещето на световната икономика.	
87		Бихте ли участвали в екологична организация и какви са мотивите ви за това?	
88		Как изследванията на Световния океан ще подпомогнат решаването на суровинния и енергийния проблем?	
89		Как се е изменяло във времето потреблението на основните суровинно-енергийни ресурси?	В края на урока – контрол и самоконтрол
90		Дискутирайте суровинно-енергийният проблем като използвате основната икономическа закономерност «Ограниченост на ресурсите – неограниченост на желанията».	
		Предложете най-малко 3 начина за решаване на енергийния проблем. Обосновайте се.	
		Степенувайте по важност вашите решения.	

91	„Международни организации и международно сътрудничество“	С помощта на фиг. 7 и фиг. 8 коментирайте проблема на мира. Какви мерки според тях трябва да се вземат за неговото решаване? Какво знаете за международното сътрудничество в областта на екологията?	В края на урока – контрол и самоконтрол
92	„Брой, гъстота и движение на населението“	Каква е същността на демографската политика в развиващите се и в развитите страни?	В края на урока – контрол и самоконтрол
93	„Тема „Населението – производител и потребител на материални и духовни блага“	Има ли връзка между икономическото развитие и «застаряването» на нациите? III. Населението на Земята и възможностите за изхранването му Зад. 6. По приложението на с. 221 за брой на населението и картата на обработваемите земи на с. 79 определете кои страни имат проблем с изхранването на населението си. Зад. 7. Как тези страни биха могли да се справят с продоволствения проблем? IV. Неравномерно разпределение на населението Зад. 9. Запишете проблемите, които стоят за решаване пред тези страни (б.а. от I и II тип възпроизводство) и каква е демографската им политика. Кои са последиците от парниковия ефект за геосистемата Земя?	В края на урока – контрол и самоконтрол
94	IX/Булвест/ПП „Проблемът за глобалните климатични промени“	Кои са последиците от намаляване на стратосферния озон? Прочетете допълнителна литература за състоянието на озоновата дупка над Антарктида през последните няколко години.	В края на урока – контрол и самоконтрол
95	„Намаляване на озона в стратосферата“	Кои международни организации се занимават с демографските проблеми на човечеството? Проучете къде са проведени срещи и какви решения са взети.	В края на урока – контрол и самоконтрол
96	„Основни типове възпроизводство на населението“	Кои са основните проблеми на съвременното човечество? Защо суровинно-ресурсният проблем е свързан с движението за устойчиво развитие? В какво се изразява връзката екологичен проблем – устойчиво развитие?	В края на урока – контрол и самоконтрол
97	„Глобални и регионални проблеми на движението към устойчиво развитие“	Какво е значението на концепцията за устойчиво развитие за решаване на двата проблема?	В края на урока – контрол и самоконтрол
98	IX/Дър Иван Богоров/ЗП „Суровинно-енергичен екологичен проблем“	Задача 3. Систематизирайте обобщено материала за глобалните проблеми, като попълнете кратко и точно таблицата.	В началото на урока – за мотивиране и организиране на дейността Предавателна подготовка – урок за обобщение В хода на урок-обобщение
99	„Световно стопанство. Глобални проблеми“	Задача 6. Коментирайте по същество изпълнението на задача 3. Акцентируйте върху пътищата за решаване на глобалните проблеми от позицията на концепцията за устойчиво развитие. Задача 8 /по избор/. Напишете есе или реферат по един от глобалните проблеми.	В края на урока – контрол и самоконтрол
100	„Природните ресурси на Земята – богатство, което трябва да се опазва“	Посочете примери как хората нарушават природната среда при добива и използването на ресурсите?	В края на урока – контрол и самоконтрол
101	„Международните организации – надеждата за по-добро общо бъдеще“	Защо е необходимо хората да създават международни организации?	В началото на урока – за мотивиране и организиране на дейността
102		Какво знаете за международното сътрудничество в областта на екологията?	В края на урока – контрол и самоконтрол

Съобразно посочения критерий структурата на поставените въпроси и задачи има следния вид:

Относителен дял на поставените въпроси и задачи към учениците – в %
Таблица 1

Вид на въпросите	Вид подготовка		общо
	задължителна	профилирана	
в началото на урока	7	4	6
в текста	36	29	34
в края на урока	54	67	58
за предварителна подготовка в къщи	3	-	2

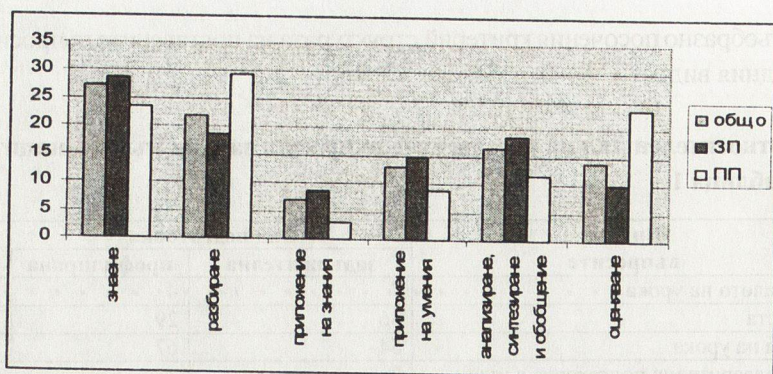
Най-съществените различия са в третата група въпроси – насочени към възпроизвеждане, затвърдяване, осмисляне и обобщаване на знанията; за прилагане на знания и умения в различни ситуации; за свързване на програмния материал с родния край в профилираната подготовка, което е логично, като се имат предвид по-високите цели и очаквани резултати на този вид обучение.

Според характера на познавателната дейност на учениците въпросите и задачите могат да се класифицират на три равнища: за възпроизвеждане, за дейност в позната ситуация, за дейност в нова ситуация (Л. Цанкова и кол., 1997, с. 27). Въпросите и задачите от първо равнище са насочени към възпроизвеждане на знания и умения, а тези от второ и трето равнище изискват по-сложна познавателна дейност от учениците – разкриване и обяснение на причинно-следствени връзки, привеждане на доказателства, обобщаване на факти, сравняване, групиране (второ равнище); формулиране на проблеми, изказване на собствено мнение, изготвяне на прогнози и др. (трето равнище).

Интерес представлява таксономията на Б. Блум за класификация на въпросите: въпроси за запознаване и разпознаване (знаене); въпроси за разбиране; въпроси за използване на информация (приложение); въпроси за анализиране; въпроси за синтезиране и обобщение; въпроси за оценяване:

Таблица 2

Въпроси, изискващи	общо	Задължителна подготовка – в %	Профилирана подготовка – в %
знаене	27,19	28,75	23,5
разбиране	21,92	18,75	29,41
приложение на знания	7,01	8,75	2,94
... умения	13,16	15	8,82
анализиране, синтезиране и обобщение*	16,67	18,75	11,76
оценяване	14	10	2,5

Дидактическите решения и модели са свързани с използваните методи, техники и стратегии на преподаване. Анализът и систематизирането на изследванията за функциите на учебните методи позволява да се изведат основните функции на съвременните методи на обучение: образователна; възпроизвеждаща; възпитателна; диагностично-контролираща; ръководна; мотивационно-стимулираща; изследователско-творческа; интердисциплинарна.

Теоретичният анализ на литературни източници ни дава основание да направим следните обобщени **изводи** относно методите на обучение при учебно съдържание "Глобални промени и проблеми":

- За методите е характерно голямо разнообразие по отношение на вид, съдържание, функции. Това създава условия за приложението им в различни типове уроци, в различни структурни моменти на една урочна единица, при изучаването на множество географски теми и проблеми. Изборът им зависи от решенията, целите на урока, особеностите на учебното съдържание, нивото на подготовка.

- Използват се разнообразни термини за означаване на методите, техниките и технологиите и на отделните техни видове. Въпреки богатата терминология авторите се обединяват в своите определения и описания около идеята, че приложението им изисква самостоятелна познавателна дейност и творческо общуване, а взаимодействието между се поставя на субект-субектна основа.

- Същностните им характеристики – учебно сътрудничество, работа по групи, диалогично общуване, решаване на проблемни ситуации, разкриват потенциала им за формиране и развитие на познавателните интереси. Работейки в екипи, съгласувайки познавателен и жизнен опит, взаимодействайки чрез обмяна на предположения и идеи, учениците се увличат емоционално от учебната дейност, подобрява се мотивацията за учене, влияе се благоприятно върху отношението към учебната програма.

Обозначени са само някои от методите, техниките и технологиите, защото те улесняват реализирането на определени съвременни цели и задачи на обучението, посочени в учебните програми по география и икономика: да се формират ценности,

компетенции за оценяване, за вземане на решения, умения за интерпретиране и генериране на информация и др.

Като приложими по отношение на темата и начинът на включване в учебното съдържание методи приемаме дискуссионните, симулациите, мозъчната атака и техните разновидности. При използването им взаимодействието между участниците в учебния процес се основава на идеята, че и учителят, и учениците са активни субекти, които заедно творят учебната дейност. Значението на избраните методи, техники, технологии може да се очертаят в няколко аспекта: взаимното обуславяване на интелектуалната дейност и емоционалното преживяване, изграждането на емоционална атмосфера у участниците и постигането на познавателна компетентност.

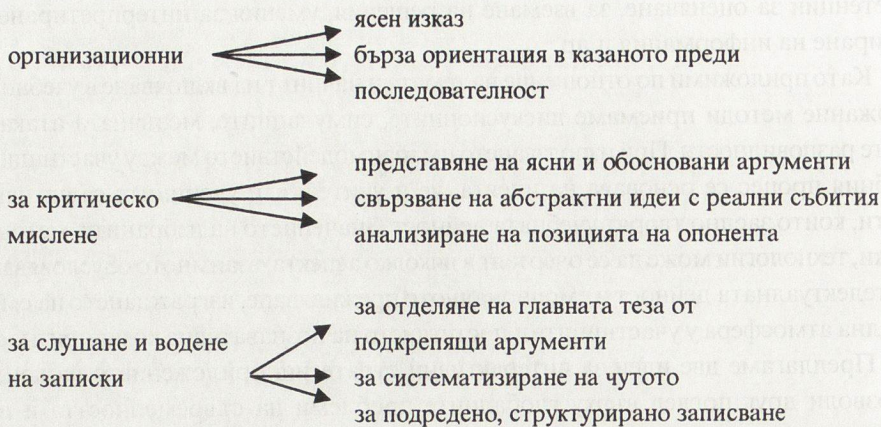
Предлагаме две идеи за интерактивни стратегии, приложението на които ще позволи друг поглед върху глобалните проблеми на съвременността и ще обвърже тяхното съществуване и развитие с процеса на глобализация. Те са подходящи за гимназиалната училищна степен. Приложението им се обуславя и мотивира от следните психолого-педагогически и възрастови особености на учениците: по-силно развито абстрактно мислене, позволяващо включването на проблемни учебни ситуации в обучението; самостоятелност на разсъжденията; нарастващ интерес към икономически и политически явления, процеси, събития; способност за обобщения, съждения, оценки и самооценка; способност за достигане до оригинални творчески решения; активна вътрешна позиция; осъзнаване на собствената индивидуалност; стремеж за активно участие в обучението, съчетан с формалите се самоувереност и самоуважение, с желанието за доказване на собствената правота, за дискутиране; необходимост от общуване с връстниците; критичен анализ на дейността и позицията на учителя; отношение към учебните методи и организацията на учебната дейност.

1. Провеждане на **дебати** на тема „*За или против глобалното управление – „Global Governance”*“. За участието им са необходими определени умения:

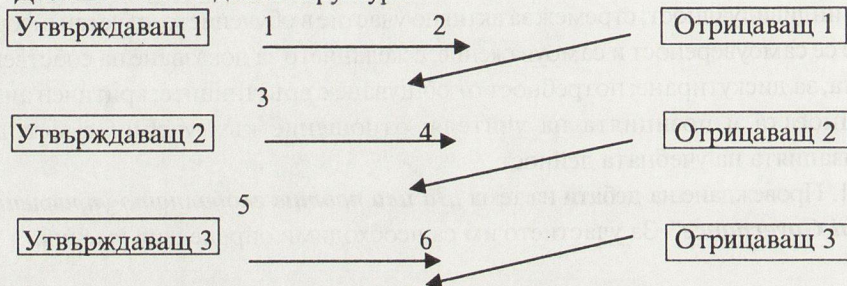
Към тези основни групи умения можем да отнесем например:

- изследователски
 - събиране на информация от различни източници
 - обработване на събраната информация
 - класифициране и групиране на информацията

Целта на дебатиралците е да убедят трета страна в определени становища и аргументи. Цел на провеждането на дебати е опит за „структурирано провеждане на спор ...стимулиране на участниците за по-дълбоко познание на разглежданите проблеми и за развитие на способности за общуване. По време на воденето на спор участниците изследват различни перспективи на възприемане на проблема, което им дава възможност конструктивно да го решават.”⁴

Дебатът има следната структура:

Цифрите на стрелките показват последователността на изказване. Функциите на всяка позиция са следните:

У1 – представя казуса и дефинира понятията, обяснява ключови думи и излага аргументи по темата;

О1 – отхвърля доводите на У1 и представя свои аргументи;

У2 – оборва аргументите на О1 и внася нови в подкрепа на тезата;

О2 – отхвърля аргументите на У1 и У2, укрепва отрицателната позиция и анализира аргументите, които трябва да представи;

У3 – обобщава и отхвърля аргументите на О2, няма право да внася нови аргументи;

О3 – отхвърля аргументите и доказателствата на утвърждаващия отбор, противопоставя за последно казусите и позициите, като като подсилна отрицаващата позиция, но не внася нови аргументи.

2. Провеждане на **дискусия** на тема „Глобални проблеми и глобализация – къде е началото?“. Какво е важно за провеждането на ефективна дискусия?

1. *Учителят да формулира ясно темата на дискусията.* Формулировката на темата да съдържа в себе си противоречие. Не може да се получи дискусия без наличието на различни гледни точки. Дискусията е добра и върви леко, ако избраната тема е сериозна, наистина вълнува участниците и ги предизвиква да се изкажат.

2. *Да се определят точно критериите по централния тезис и основните понятия, които ще се използват в дискусията.* Отрицанието не е доказателство. Доказателство е опровержението. Много добре е в качеството на аргументи да се използват цифри и общоизвестни факти.

3. *Да се спазват основните фази в провеждане на дискусията – ориентация в темата, обсъждане, вземане на групово решение.*

4. *Учителят да задава въпроси, с които да окуражи учениците за участие – как, защо, по какъв начин; да се избягват едносрични отговори и да приема позитивно всички отговори.* Най-често срещаният преподавателски стереотип на поведение е ролята на учител като коментатор в класната стая. Традиционната схема изглежда така **учител – ученик А – учител – ученик В – учител – ученик С – учител – ученик Д**.. и т.н., т.е в дискусията участва най-вече преподавателят, обучаемите водят диалог с него, а не помежду си. Идеята на използването на дискусията като метод е да се даде възможност на учениците да разговарят помежду си, да се убеждават или да убеждават другите.

5. *Всеки участник е източник на информация – говори само един, а останалите внимателно слушат.* Добри резултати се получават, ако всички останали участници отразяват по някакъв начин информацията, която в момента се представя – биха могли да се използват картончета за записване на ключови думи, аргументи, прилагателни; да се направи опит за съставяне на речникова карта и т.н. Изказът следва да бъде ясен, конкретен, а не обстоятелствен.

6. *Всеки има равностойно право за участие.* Няма привилегировани и подценени. Всеки обаче има право и да не участва, ако въпросите болезнено и лично го засягат.

7. *Да се неутрализират на участници с отрицателно отношение.* Най-лош е пренебрежителният, недобре обмисленият емоционален отговор. Убеждава се най-добре с истини, с факти, с мнения, със съображения.

8. *Да не се допуска санкциониращо и оценъчно отношение от учителя, вменияване на собствени становища; досада и скука поради загуба на темпото, неясно формулирана тема.*

За провеждането на дискусия се спазва следният технологичен модел:

ТЕХНОЛОГИЧЕН МОДЕЛ НА ДИСКУСИЯ

БЕЛЕЖКИ

¹ Наредба № 2 от 18 май 2000г. за учебно съдържание – Държавен вестник бр. 48/2000 г, с. 68

² Учебни програми IV част за V, VI, VII и VIII клас; КОО „ОНГОР” – Главна редакция на педагогическите издания към МОН, С., 2004.

³ Учебни програми V част за задължителна и профилирана подготовка IV, X, XI и XII клас ; КОО „ОНГО” – Главна редакция на педагогическите издания към МОН. С., 2003.

⁴ **Вълчев, Р.** Интерактивни методи и групова работа в гражданското образование. Изд. център “Отворено образование”. С., 2004.

ПРЕПОРЪЧИТЕЛНА ЛИТЕРАТУРА

Интелектуалната игра Дебати. С., Национална асоциация Дебати, 2000.

Речник на чуждите думи – С., АТЛАНТИС, 1996.

<http://xoomer.alice.it/pavelnik/Biblio/Pedagog/Kakdauczim/Kakdauczim18.htm> – ДИСКУСИЯТА в ОБУЧЕНИЕТО, Здравка Костова.

http://www.paideiafoundation.org/_paideia/downloads/diskusii.doc – ДИСКУСИИ И ДЕБАТИ, Марк Уитмор.

<http://www.expert-bdd.com/statiq.php> – Бъдещето на ЕС в новата световна политика, Дирк Меснер.

www.dadalos-iizdvv.org/globalisierung_bg/grundkurs_5.htm.